

IAN FLEMINGNING "CASINO ROYALE" ROMANIDA FRANSUZCHA LEKSIK BIRLIKLAR: LINGVOMADANIY FUNKSIYALAR VA O'ZBEK TILIGA TARJIMA MUAMMOLARI

Jumanazarov Sardor Boboxan o'g'li

ORCID: 0009-0005-8145-7727

sardorbir@gmail.com

Denov tadbirkorlik va pedagogika instituti

Annotatsiya: Ushbu maqolada Ian Flemingning "Casino Royale" (1953) romanida qo'llangan fransuzcha leksik birliklarning lingvomadaniy xususiyatlari tadqiq etiladi. Tadqiqot doirasida croupier, caisse, caissier, plaques, chef de partie, chemin-de-fer, banco, suivi va cagnotte kabi kazino va qimor terminlari romanning bevosita matni jumladan IX, X va XII boblari asosida tahlil qilinadi. Har bir birlikning romandagi aniq konteksti va muallifning shaxsiy "How to Write a Thriller" esssidagi izohi hisobga olingan holda tekshirilgan. Tadqiqot natijalari ushbu birliklarning bir qismi o'zbek tilida bevosita ekvivalentga ega emasligini aniqlab, o'zlashtirish, transliteratsiya, tavsifiy va kombinatsiyalangan tarjima strategiyalarini taklif etadi.

Kalit so'zlar: Ian Fleming, Casino Royale, fransuzcha leksika, fransuzizmlar, lingvomadaniyatshunoslik, tarjima, leksik nomuvofiqlik, kazino diskursi, tarjima strategiyalari, badiiy tarjima

FRENCH LEXICAL UNITS IN IAN FLEMING'S NOVEL "CASINO ROYALE": LINGUOCULTURAL FUNCTIONS AND CHALLENGES OF TRANSLATION INTO UZBEK

Jumanazarov Sardor Boboxan o'g'li

ORCID: 0009-0005-8145-7727

sardorbir@gmail.com

Denau Institute of Entrepreneurship and Pedagogy

Abstract: This article examines the linguocultural properties of French lexical units employed in Ian Fleming's *Casino Royale* (1953). The study analyzes casino and gambling terms such as croupier, caisse, caissier, plaques, chef de partie, chemin-de-fer, banco, suivi, and cagnotte directly from the novel's text, including chapters IX, X, and XII. Each unit is examined with reference to its specific contextual occurrence in the novel and to the author's own commentary in his essay "How to Write a Thriller." The findings establish that several of these units lack direct Uzbek equivalents, which

necessitates the application of borrowing, transliteration, descriptive translation, and combined translation strategies.

Keywords: Ian Fleming, Casino Royale, French lexical units, Frenchisms, linguoculturology, translation, lexical non-equivalence, casino discourse, translation strategies, literary translation.

KIRISH

Ian Flemingning "Casino Royale" (1953) romani Jeyms Bond seriyasining birinchi kitobi Fransiyaning Royale-les-Eaux shahridagi xayoliy kazinoda kechuvchi voqealarga asoslangan. Romanning markaziy dramatik epizodi Jeyms Bond va Le Shiffr o'rtasidagi yuqori stavlik bakkarat o'yini. Ushbu muhitning lisoniy tasviri sezilarli miqdordagi fransuzcha leksik birliklar orqali amalga oshiriladi [5].

Roman matnida croupier, caisse, caissier, plaques, chef de partie, chemin-de-fer kabi terminlar qo'llaniladi. Bu birliklarning ahamiyati ularning lug'aviy ma'nosidan tashqariga chiqadi: ular tanib olinadigan fransuzcha muhitni yaratishga va kazino sahnasining haqqoniyligiga xizmat qiladi. Xususan, roman matni caisse va caissierni kazinoning moliyaviy tashkilotining qismlari sifatida, plaquesni esa yuqori qiymatli o'yin jetonlari sifatida tavsiflaydi [5].

Flemingning ko'p tilli leksikasi muhim tarjima muammosini yuzaga keltiradi. Ingliz tilidan o'zbek tiliga tarjima qiluvchi tarjimon fransuz tilidan ingliz matniga kirib kelgan leksik birliklarga duch keladi. Shunday qilib, tarjima jarayoni oddiy ingliz-o'zbek munosabati emas, balki fransuzcha madaniy elementning ingliz tili orqali o'zbek tiliga o'tkazilishini anglatadi: fransuzcha kontsepsiya → inglizcha badiiy matn → o'zbekcha maqsad matn. Ingliz tilining oraliq pozitsiyasi alohida ahamiyatga ega: fransuzcha so'z bir vaqtning o'zida ham semantik birlik, ham "begonalik" belgisi vazifasini bajaradi.

Ushbu maqolaning maqsadi Flemingning "Casino Royale" romanidagi fransuzcha leksik birliklarning funksiyalarini o'rganish va ularning ingliz-o'zbek tarjimasida yuzaga keltiradigan asosiy muammolarini aniqlashdir. Tadqiqot quyidagi vazifalarni belgilaydi: (1) romanda uchraydigan fransuzcha birliklarning semantik-funksional guruhlarini aniqlash; (2) ularning lingvomadaniy funksiyalarini ochib berish; (3) leksik va madaniy nomuvofiqlik holatlarini aniqlash; (4) mos tarjima strategiyalarini asoslash.

Tadqiqotning ilmiy yangiligi Flemingning fransuzcha birliklarini shunchaki xorijiy so'zlar sifatida emas, balki leksik ma'no, madaniy referens, uslubiy belgilanganlik va syujet vazifasini bir vaqtda hisobga olishni talab qiluvchi ko'p funksiyali lingvomadaniy birliklar sifatida ko'rib chiqishda namoyon bo'ladi.

ASOSIY QISM

Xorijiy leksik birliklar boshqa tildan kelib chiqqan va badiiy matnga semantik, uslubiy, madaniy yoki pragmatik maqsadlarda kiritilgan soʻz yoki iboralar. Badiiy diskursda ularning vazifasi lugʻaviy maʼnodan ancha kengroq boʻlishi mumkin: geografik joyni aniqlash, personajni xarakterlash, ijtimoiy muhitni haqqoniyashtirish, uslubiy tazod yaratish va hikoya atmosferasiga hissa qoʻshish [1].

Til madaniyatga xos bilimlarni aks ettiradi. Leksik birlik institutlar, urf-odatlar, kasbiy amaliyotlar yoki ijtimoiy munosabatlarga oid maʼlumotni kodlashi mumkin. Fransuzcha kazino leksikasi bunga yaqqol misol boʻladi: "croupier" shunchaki oʻyinda ishtirok etuvchi shaxs emas, balki kazino tizimidagi maxsus kasbni bildiradi.

Leksik nomuvofiqlik tushunchasi tarjimashunoslikning markaziy masalalaridan biri hisoblanadi [1]. Nomuvofiqlik maqsad tilda manba til birligiga shakl, maʼno, madaniy referens yoki pragmatik vazifa jihatidan toʻliq mos keladigan leksik birlik mavjud boʻlmaganda yuzaga keladi. Ushbu tadqiqot uchun nomuvofiqlikning uch turi ajratiladi: leksik nomuvofiqlik (maqsad tilda konventsional birlik umuman mavjud emas), semantik nomuvofiqlik (soʻz mavjud, biroq faqat qisman maʼnoni qamrab oladi) va lingvomadaniy nomuvofiqlik (madaniy hodisaning konventsional ifodasi yoʻq).

Tadqiqotning birlamchi korpusini Ian Flemingning "Casino Royale" (1953) romani matnidan aniqlangan fransuzcha leksik birliklar tashkil etadi. Har bir birlik uning romandagi aniq bobi va kontekstiga murojaat qilingan holda tekshirildi: croupier, chef de partie va tableau atamaları IX bob ("The Game is Baccarat")da; caisse, caissier, plaques va cagnotte X bob ("The High Table")da; chef de partie va bakkarat rekordi haqidagi epizod XII bobda ("The Deadly Tube") tasdiqlangan [5].

Qoʻshimcha dalil sifatida Flemingning oʻzi 1962-yilda yozgan "How to Write a Thriller" nomli esse ishlatildi, unda muallif romandagi bakkarat sahnasi uning shaxsiy tajribasidan 1941-yilda Lissabon yaqinidagi Estoril kazinosida nemis agentlariga qarshi oʻynagan oʻyinidan ilhomlanganini tasvirlaydi [6].

Tadqiqotda quyidagi metodlar qoʻllaniladi: korpusga yoʻnaltirilgan tahlil, kontekstual tahlil, komponent tahlili, lingvomadaniy tahlil va qiyosiy-tarjima tahlili.

1-jadval. Fransuzcha leksik birliklarning funksional tasnifi

№	Funksional guruh	Misollar	Asosiy vazifasi
1	Kazino terminologiyasi	croupier, caisse, caissier, plaques	Kasbiy va institutsional haqqoniylik
2	Qimor terminologiyasi	banco, suivi, cagnotte, chemin-de-fer	Texnik aniqlik
3	Institutsional leksika	Deuxième Bureau	Tarixiy-institutsional referens

№	Funksional guruh	Misollar	Asosiy vazifasi
4	Ijtimoiy-muhit leksikasi	Monsieur, soirée, salle privée, boule	Ijtimoiy-madaniy xarakterlash

"Croupier" atamasi romanda muntazam qo'llaniladi. IX bobda Bond o'yin tuzilmasini tushuntirar ekan, bankirning yonida "kartalarni yig'uvchi va har bir bankning miqdorini e'lon qiluvchi krupye hamda o'yinni umumiy nazorat qiluvchi chef de partie" borligini aytadi [5]. "Chef de partie" romanda bir necha marta muhim vazifani bajaradi: u Bond uchun stol band qilib qo'yadi (X bob) va yirik stav miqdorini tasdiqlash uchun ishtirok etadi (XII bob).

Bu ikki termin uchun o'zbek tiliga tarjimada quyidagi variantlar mumkin: croupier → krupye (transliteratsiya) yoki kazino o'yinini boshqaruvchi xodim (tavsifiy); chef de partie uchun esa to'g'ridan-to'g'ri "partiya boshlig'i" kabi so'zma-so'z tarjima chalkash bo'ladi, chunki bu ibora maxsus kazino lavozimini bildiradi bu yolg'on so'zma-so'z ekvivalentlik hodisasiga misol bo'ladi [2]. Tavsifiy variant "kazino bo'limi nazoratchisi" institutsional vazifani aniqroq ifodalaydi.

X bobda Bond o'z yutuqlarini "caisse"dan olib, uni cho'ntagiga taqsimlab solayotgani tasvirlanadi. Boshqa bir parchada "caisse"ni o'rab turgan to'siq va u yerda ishlaydigan "caissier" batafsil tavsiflanadi [5]. "Plaques" yuqori qiymatli kazino jetonlari matnda takroran qo'llaniladi. Bu uch termin uchun mos tarjima: caisse → kazino kassasi, caissier → kazino kassiri, plaques → kazino jetonlari.

Fleming X bobda uch xil o'yinni aniq ajratadi: "soirée davomida chemin-de-fer x miqdorda, baccarat y miqdorda va roulette z miqdorda yutdi" [5]. "Chemin-de-fer"ni so'zma-so'z "temir yo'l" deb tarjima qilish leksik darajada to'g'ri bo'lsa-da, pragmatik jihatdan noto'g'ri bo'ladi. Bu shakliy ekvivalentlik funksional ekvivalentlikni anglatmasligini ko'rsatadi [4]. Mos strategiyalar: chemin-de-fer (o'zlashtirish) yoki chemin-de-fer, baccaratning maxsus turi (kombinatsiyalangan tarjima).

"Banco" bakkarat sahnasida muntazam qo'llaniladi. Fleming "How to Write a Thriller" essesinde shaxsan "men uni bancoladim va yutqazdim" deb yozadi [6] bu terminning muallif tajribasidan kelib chiqqanini tasdiqlaydi. "Suivi" yutqazilgan stavdan keyin aytiladigan ibora rasmiy adabiy lug'atda "o'yinchi bankka yutqazgandan keyin o'z yutqazishini davom ettirish huquqidan foydalanishni bildiruvchi ibora" deb izohlanadi [7]. Fleming o'zi ham "men suividim va yana yutqazdim, uchinchi marta suividim va butunlay tozalanib qoldim" deb yozgan [6].

"Cagnotte" X bobda aniq ta'riflanadi: "har bir stavdan kazino kichik foiz cagnotte oladi" [5]. Mos tarjima: cagnotte → kazino komissiyasi yoki har bir tikishdan kazino oladigan komissiya.

2-jadval. Fransuzcha birliklar va tarjima strategiyalari

Fransuzcha birlik	Kontekstual ma'no	O'zbekcha muqobil	Strategiya
croupier	kazino o'yin operatori	krupye / o'yinni boshqaruvchi xodim	o'zlashtirish / tavsif
chef de partie	kazino bo'limi nazoratchisi	kazino bo'limi nazoratchisi	tavsifiy
caisse	kazino kassa bo'limi	kazino kassasi	kontekstual aniqlashtirish
caissier	kazino kassiri	kazino kassiri	kontekstual aniqlashtirish
plaques	yuqori qiymatli jeton	kazino jetonlari	funksional muqobil
chemin-de-fer	bakkarat varianti	chemin-de-fer + izoh	o'zlashtirish + izoh
banco	bakkarat e'lon/stav	banco + izoh	kombinatsiyalangan
suivi	yutqazilgan stavni davom ettirish	suivi + izoh	kombinatsiyalangan
cagnotte	kazino komissiyasi	kazino komissiyasi	tavsifiy
Deuxième Bureau	fransuz razvedka tashkiloti	Deuxième Bureau + izoh	o'zlashtirish + izoh

Muammoni Venuti taklif etgan xorijlashtirish va domestikatsiya qarama-qarshiligi orqali ham talqin qilish mumkin [3]. Xorijlashtirish manba madaniyatning ko'rinadigan xususiyatlarini saqlaydi (chemin-de-fer, banco, Deuxième Bureau kabi iboralarni saqlash orqali). Domestikatsiya esa notanish iboralarni tanish maqsad til muqobillari bilan almashtiradi. Muhim masala funksional proporsionallikdir: agar birlikning asosiy vazifasi denotativ bo'lsa, tavsifiy tarjima ko'proq samaradorlik berishi mumkin; agar uslubiy-madaniy vazifa ustuvor bo'lsa, o'zlashtirish afzalroqdir.

NATIJALAR VA MUHOKAMA

Tadqiqot natijalariga ko'ra, fransuzcha leksik birliklar tarjimasi kamida to'rt mezon bo'yicha baholanishi mumkin: semantik adekvatlik (denotativ ma'no uzatilganmi), funksional adekvatlik (maqsad matnda xuddi shu vazifani bajaradimi), madaniy adekvatlik (fransuzcha madaniy ma'lumot saqlanganmi) va uslubiy adekvatlik (xorijiy ifoda yaratgan uslubiy ta'sir saqlanganmi) [4].

Bu mezonlarga har doim ham bir vaqtda erishib bo'lmaydi. Masalan, chemin-de-fer → baccaratning maxsus turi kuchli semantik adekvatlikka ega, biroq fransuzcha begonalikni nisbatan zaif saqlaydi. Aksincha, chemin-de-fer → chemin-de-fer

madaniy va uslubiy saqlanishga ega, biroq tushunarlik pastroq. Kombinatsiyalangan shakl *chemin-de-fer*, *baccarat*ning fransuzcha turi ikkalasini muvozanatlashtirish uchun harakat qiladi.

Tahlil natijalari shuni ko'rsatadiki, tadqiq etilgan o'n birlikning aksariyati (7 tasi) kombinatsiyalangan yoki tavsifiy strategiyani talab qiladi, faqat ikkitasi (*croupier*, *plaques*) nisbatan barqaror funksional muqobilga ega. Bu kuzatuv Flemingning fransuzcha kazino leksikasi umuman olganda yuqori darajadagi madaniy-lisoniy nomuvofiqlikka ega ekanligini tasdiqlaydi va bunday leksikani tarjima qilishda yagona universal usul emas, balki har bir birlik uchun individual, funksional yondashuv zarurligini ko'rsatadi.

Muhokama shuni ham ko'rsatadiki, Flemingning o'z esseidagi shaxsiy izohi (*banco* va *suivi* so'zlari bo'yicha) tarjimon uchun qimmatli qo'shimcha kontekst manbai bo'lib xizmat qilishi mumkin bu adabiy tarjimada muallif tarjimai holi va uning shaxsiy sharhlarini hisobga olish zarurligini ko'rsatadi, bu odatda sof matniy tahlilda e'tibordan chetda qoladi.

XULOSALAR

1. Fransuzcha leksik birliklar Ian Flemingning "*Casino Royale*" romanida muhim o'rin egallaydi va ularning vazifasi lug'aviy ma'no uzatishdan ancha kengroq ular *Royale-les-Eaux* shahrining madaniy muhitini yaratadi va Bondni xalqaro tajribaga ega personaj sifatida xarakterlaydi.

2. Biz tadqiqotda fransuzcha leksik birliklar ingliz-o'zbek tarjimasida bir necha turdagi tarjima qiyinchiligini yuzaga keltirishini aniqladik: ba'zilar taxminiy ekvivalentga ega, boshqalari tavsifiy yoki kombinatsiyalangan tarjimani talab qiladi.

3. *Chemin-de-fer*, *cagnotte* va *Deuxième Bureau* kabi madaniyatga bog'liq iboralar oddiy leksik almashtirish orqali yetarli darajada tarjima qilinmaydi, bu esa funksional yondashuvning zarurligini tasdiqlaydi.

4. Madaniy o'ziga xoslikni saqlash muhim bo'lganda o'zlashtirish va transliteratsiya, semantik tushunarlik ustuvor bo'lganda tavsifiy tarjima, ikkalasini muvozanatlash zarur bo'lganda esa kombinatsiyalangan tarjima strategiyasi tavsiya etiladi.

5. Keyingi tadqiqotlar korpusni "*Casino Royale*"dan tashqariga kengaytirib, fransuzcha leksik birliklarni Flemingning to'liq Bond korpusi bo'yicha o'rganishi maqsadga muvofiq.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Baker M. In Other Words: A Coursebook on Translation. 3rd ed. London; New York: Routledge, 2018. 352 p.

2. Catford J.C. A Linguistic Theory of Translation. London: Oxford University Press, 1965. 103 p.

3. Chesterman A. Memes of Translation: The Spread of Ideas in Translation Theory. Revised ed. Amsterdam; Philadelphia: John Benjamins, 2016. 246 p.
4. Newmark P. A Textbook of Translation. New York: Prentice Hall, 1988. 292 p.
5. Fleming I. Casino Royale. London: Jonathan Cape, 1953. 213 p.
6. Fleming I. How to Write a Thriller [Elektron resurs] // Ian Fleming Publications rasmiy sayti. URL: ianfleming.com/the-story-behind-the-casino-royale-baccarat-scene/ (murojaat sanasi: 2026).
7. Casino Royale Study Guide: Glossary of French Terms [Elektron resurs] // Course Hero, 2017. URL: coursehero.com/lit/Casino-Royale/glossary-of-french-terms/ (murojaat sanasi: 2026).
8. Venuti L. The Translator's Invisibility: A History of Translation. 2nd ed. London; New York: Routledge, 2008. 336 p.